

ELS PROJECTES DE CREUADA EN LA DOCTRINA MISSIONAL DE RAMON LLULL

No és la primera vegada que el problema —car hi ha un problema— del sentit que té la guerra religiosa en el conjunt de la ideologia lulliana em preocupa. Avui dia ens anem avesant, sortosament, a considerar Ramon Llull sobre tot com «un filòsof, un missioner de cor obert i inflammat i un gran temperament literari».¹ Per la meva part, jo he intentat contribuir a aquesta valoració més exacta de la persona i de l'obra del Doctor il·luminat dedicant tot un llibre al segon dels aspectes mencionats: *Raymond Lulle, docteur des missions*.² I un capítol havia d'ésser-ne inevitablement consagrat als projectes de creuada bèl·lica, que completen i modifiquen d'una manera tan sorprenent els seus propis projectes missioners.

Si tanmateix em permeto d'insistir altra vegada sobre el tema, és d'una banda perquè el considero d'un interès fonamental per a situar la personalitat de Ramon Llull en la història del pensament polític i religiós a la Edat mitjana i, d'altra banda, perquè el meu treball esmentat demana a ésser precisat i aprofundit en molts punts.

I. — LA CONVERSIÓ «PER MANERA D'AMOR»

La florida primavera de les activitats missioneres al segle XIII^s troba en Ramon Llull no solament un apòstol abrandat, sinó de més a més un teoritzador conscient. El zel per la conversió de les ànimes que el devorava és el que feu del senescal mallorquí un teòleg, un filòsof i fins i tot un literat. Tota l'obra lulliana té una clara intenció apologètica. Això és avui abastament conegut. Ja ho és menys el fet que el mateix esforç de reflexió, dictat per la preocupació central de

¹ JORDI RUBIÓ, *L'expressió literària en l'obra de Ramon Llull*, en *Obres essencials de Ramon Llull*, Barcelona 1957, I, p. 85.

² RAMON SUGRANYES DE FRANCH, *Raymond Lulle, docteur des missions*, Beckenried 1954 (*Nouvelle Revue de Science Missionnaire*, suplementa V).

³ Obra en gran part de les Ordres mendicants — franciscans i dominicans —. Vegeu's la bibliografia citada en el meu llibre, p. 53 s.

conduir els infidels a Jesucrist, ha inspirat a Ramon Llull tota una teologia i una metodologia de l'evangelització.

Ara bé, el primer principi teològic de la propagació de la fe és que la conversió dels infidels ha d'ésser eminentment una obra d'amor, la conseqüència de l'amor primicer de Crist per tots els homes. Però com que cap cosa no pot ésser amada ni odiada si no és prèviament coneguda, aquesta obra d'amor s'ha d'acomplir abans que tot per la intel·ligència.⁴ I d'ací deriva el deure de començar per proposar la veritat en primer lloc als «savis» i als homes de cultura —als «intel·lectuals», diríem nosaltres— entre els infidels. Es a dir, il·luminar els esperits per tal de preparar els cors a l'efusió de la Gràcia: el que modernament s'anomena apostolat intel·lectual.⁵

El segon principi, derivat del primer, és que tant de part del qui predica com de part del qui rep l'Evangeli, la conversió serà un acte de llibertat, car *Déus espera amadors tots jorns, los quals vol que venguen a ell de lliure albitre e no constretament*.⁶ Per això Ramon Llull s'oposa a l'ús de la força per conquerir les ànimes i fa l'apologia de les armes espirituals, —les que no s'esmussen ni es poden rompre, les que com més s'utilitzen més agudes i eficaces són—, les armes de Crist i dels Apòstols, que *convertiren tot lo món amb preïcació e amb escampament de llàgremes e de sang e amb molts treballs e amb greu mort*.⁷

Al respecte escrupulós de la llibertat humana i a la fe incommo-
vible en les armes de l'esperit (oració i sacrifici), Ramon Llull hi afegeix una confiança absoluta en les «armes intel·lectuals»: per a ell, cap ésser humà de bona fe, raonant lliurement i desapassionada, no pot deixar d'adherir-se als dogmes cristians si hom els demostra racionalment, per «raons necessàries» — les raons necessàries que ell mateix s'imagina haver proposat d'una vegada per sempre en el seu *Art*.⁸

⁴ *Llibre de contemplació*, cap. 346, par. 17 i 20; *Doctrina pueril*, cap. 83, par. 12.

⁵ *Blanquerna*, cap. 80, par. 11; *Vita Beati R. Lulli*, par. 26.

⁶ *Blanquerna*, 43, 5. Llull, sempre preocupat per salvaguardar el lliure albir, protesta sovint contra una objecció banal que hom devia oposar generalment als seus projectes missioners: que si Déu volgués, els homes es convertirien, cfr. *Llibre de contemplació*, 346, 19; *Doctrina pueril*, 83, 2; *Blanquerna*, 85, 5; *Desconort*, v. 337-360; 529-540.

⁷ *Doctrina pueril*, 71, 12; *Llibre de contemplació*, 112, 11; 131, 20; 346, 24.

⁸ Sobre el problema de les *rationes necessariae* i en general de les relacions entre

Aquestes idees fonamentals de la teologia lul·liana de la conversió —val la pena de subratllar-ho— es troben en totes les seves obres, sense excepció (des del *Llibre de Contemplació en Déu*, amb que inaugurarà esplendorosament la seva activitat d'escriptor,⁹ fins als opuscles compostats a Mallorca i a Sicília en els darrers anys de la seva vida). I sempre van acompanyades d'una actitud respectuosa envers els infidels i d'una presumpció de bona fe en llur favor, que cap lector no pot deixar d'admirar per poc que estigui familiaritzat amb la literatura apologètica medieval. Mai no posa en dubte la sinceritat o l'esperit religiós dels infidels o dels cristians dissidents. Un savi jueu, o un rei sarraí, o simplement els fidels que escolten la predicació dels místics de l'Islam ploren llàgrimes d'amor o de devoció sincera.

I tots els principis esmentats troben llur aplicació en una metodologia missionera, força elaborada: estudi seriós de les creences dels infidels a qui cal predicar; ensenyament de les llengües orientals i, en general, formació dels missioners; tècnica de les discussions apologètiques, de l'intercanvi de persones i de l'organització de les missions, etc. Però deixo de banda els detalls, per interessants que siguin, car aquest aspecte no fa al cas directament pel nostre propòsit.¹⁰

Ramon Llull no és un pensador que resti a mig camí dels seus raonaments. L'apologia de les armes espirituals i de les armes intel·lectuals, havia de conduir-lo necessàriament a la condemnaió de tota violència contra els infidels i en particular de la «guerra sensual» contra els sarraïns. La força de les «armes sensuales» ha de cedir el pas a la «guerra intel·lectual» i dialèctica, car si els cristians *havien pau sensualment amb els sarraïns adoncs seria possible cosa que els cristians endreçassen e il·luminassen los sarraïns a via de veritat per gràcia de Sant Esperit e per veres raons...*¹¹ Mentrestant, però, uns i altres guerregen sensualment, *per la qual guerra esdevenen los hòmens nafrats e cativats e morts e destruits, per lo qual destruiement són gas-*

la fe i la raó en Ramon Llull, vegi's en particular JOAQUIM I TOMÀS CARRERAS ARTAU, *Historia de la Filosofía española. Filosofía cristiana de los siglos XIII al XV*, Madrid 1939, I, pp. 514-523.

⁹ El capítol 346 del *Llibre de contemplació* és essencial per conèixer el pensament missioner lul·lià, puix que és el precedent de tota la llarga sèrie dels opuscles ulteriors de propaganda.

¹⁰ Vegi's el meu llibre *Raymond Lulle, docteur des missions*, pp. 57-80.

¹¹ *Llibre de contemplació*, 204, 27.

*tades e malmeses molts principats e moltes riqueses e moltes terres, e són cessats molts de béns que es farien si la guerra no era.*¹²

Aquest text és del *Llibre de Contemplació*. A partir d'ací, el blasme de les guerres de religió no mancarà en cap de les obres del Mestre, fins –paradoxalment– en aquelles que tenen per objecte proposar al món una nova creuada, com el *Llibre de Passatge*. Al bell mig d'aquest tractat, inèdit fins fa poc temps, es troba aquest apòstrofe vehement, que em plau de traduir ara per primera vegada a la llengua en que fou pensat: *Més val dominar els infidels en la discussió, convencent-los per les dignitats divines i per raons necessàries, que guerrear contra ells i occir-los amb el glavi i arrabassar-los les terres que posseeixen. Convertim-los, però deixem-los gaudir de llurs béns: el que compta és la concòrdia i l'amor!*¹³

La crítica més severa de Ramon Llull contra les creuades –i es tracta aquesta vegada de les creuades pròpiament dites, de les proclamades oficialment per al rescat del Sant Sepulcre–, es troba en un passatge famós del *Blanquerna* (cap. 80, paràgraf 1), en què les compara a la «guerra santa» de Mahoma i en que dedueix dels fracassos reiterats dels Creuats a Terra Santa que Déu no aprova aquesta mena d'expedicions. Irònicament, aquesta afirmació Llull l'atribueix no gens menys que al soldà de Babilònia, en una lletra que un dels seus missatgers presenta al papa i als cardenals. La lliçó ne sembla pas perduda, almenys en la ficció lul·liana: oit el missatger, el papa Blanquerna *fon mogut a gran meravella* i disposà tot un vast ordenament de les activitats missioneres...

En tots els seus punts de vista sobre aquestes qüestions, el nostre Doctor va més enllà que els seus mestres –si en el seu cas és llegut de parlar de mestres–. Sant Tomàs –i amb ell sant Ramon de Penyafor– es limitaven a negar, clàssicament, la validesa del baptisme administrat per força.¹⁴ Ramon Martí, sense pronunciar cap exclusiva, apel·la en tot cas a les demostracions racionals per a obtenir les seves finalitats apologetiques.¹⁵ Entre els escriptors coetanis, el franciscà

¹² *Ibid.*, 204, 25.

¹³ Editat per JACQUELINE RAMBAUD-BUHOT, en *B. M. Ra'mundi Lulli Opera latina*, Mallorca 1954, fasc. III, p. 109.

¹⁴ S. TOMAS D'AQUINO, *Summa Theol.*, II, quaest. 10, art. 8; S. RAMON DE PENYA-FORT, *Summa Iuris*, I, 4, 1, ed. JOSEP RIUS I SERRA, p. 25.

¹⁵ RAMON MARTÍ, *Explanatio Symboli Apostolorum*, ed. J. M. MARCH, en *l'Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, 1908, p. 459 s.

Roger Bacon i el dominicà Ricoldo de Montecroce són potser els únics que gosaren manifestar també els seus dubtes sobre l'eficàcia, tan espiritual com temporal, de les creuades. En canvi, l'entusiasme popular s'havia esvaït gairebé del tot a la fi del segle XIII. El fracàs militar de les expedicions, el sentiment de revolta contra la corrupció eclesiàstica i l'explotació de la creuada com un pretext per a imposar noves contribucions als pobles, havien determinat la naixença d'una hostilitat decidida a la idea de creuada.¹⁶

II. — LA CREUADA SEGONS RAMON LLULL

A part del valor que té com escriptor, veritable creador de la literatura catalana, Ramon Llull és una figura universal —i actual— del pensament cristià gràcies a les seves idees missionològiques. L'apòstol mallorquí proposa la conversió «per manera d'amor» i refusa, amb la seva ardor acostumada, l'ús de les armes en l'obra de propagar la fe.

No ens podem però deturar ací. Tots els lul·listes coneixen de memòria l'extensa llista de les *Epistolae*, *Petitiones* i altres tractats en els quals Ramon Llull reclama amb insistència del Papa i dels reis cristians l'organització d'una autèntica creuada — *passagium* l'anomena, que és el terme tècnic amb què l'Edat mitjana designà l'expedició militar destinada a recuperar la Terra Santa. Hi ha doncs entre aquestes dues actituds lul·lianes una contradicció. ¿Com explicar-la? Com és possible que Ramon Llull, «tan donat a una sola dèria» —com diu justament Rubió—, proposi al mateix temps, i gairebé sempre en el mateix document, dues solucions en aparença tan diametralment oposades? Berthold Altaner¹⁷ fou el primer en senyalar la contradicció i en assajar una explicació que podríem dir-ne psicològica: Ramon Llull hauria acabat per cedir a la pressió del medi: descoratjat pel poc èxit de les seves campanyes en favor de les missions, prop dels papes i dels grans de la terra, es resignà a fer aquesta concessió a les

¹⁶ Vegi's per exemple BERTHOLD ALTANER, *Glaubenszwang und Glaubensfreiheit in der Missionstheorie des Raymundus Lullus*, en *Historisches Jahrbuch*, 48 (1928), p. 590; UGO MONNERET DE VILLARD, *Lo studio dell'islam in Europa nel XII e nel XIII secolo*, Città del Vaticano 1944, p. 71 s. (*Studi e testi*, 110).

¹⁷ ALTANER, *loc. cit.*, pp. 605-610. La primera monografia científica sobre el tema de R. Llull i les creuades és la de ADAM GOTTRON, *Ramon Lulls Kreuzzugsideen*, Berlin-Leipzig 1912 (*Abhandlungen z. mittleren u. neueren Geschichte*, 39). GOTTRON no aborda, però, el problema de la contradicció entre les dues vertents del pensament lul·lià, com no farà més tard ALTANER.

idees del seu temps i a l'estat general dels esperits. Darrerament encara, el Sr. Jordi Rubió reprèn l'argument, des del seu punt de vista literari, per tal d'explicar la diversitat de formes dels escrits lul·lians i en divideix tota la producció en tres etapes, concentrant en l'etapa central tots els escrits que es desvien cap a la creuada.¹⁸ Intento jo també aportar una solució. Però per atènyer-la cal abans estudiar més d'aprop el lloc i la funció exactes que l'expedició guerrera ocupa en els projectes lul·lians.

Primerament, cal observar que la creuada militar, tal com Ramon Llull la imagina, no és mai una finalitat última, ni tan sols el punt central de les seves proposicions. Els títols mateixos dels escrits ho indiquen clarament: la majoria s'anomenen *Petitiones pro conversione infidelium* i alguns només *de recuperatione Terrae Sanctae*. I els capítols fonamentals del *Llibre de contemplació* (cap. 346) i de la *Doctrina pueril* (cap. 83) sobre la matèria s'intitulen *De convertir los errats*. Fins fa poc es creia que el tractat més complet d'aquesta sèrie era el *Liber de fine*, compost a Montpeller en 1305. Ara disposem del text integral del que Llull mateix en el *Desconort* (vers 285) anomena *Lo passatge* i ens adonem amb sorpresa que el títol veritable és *Tractatus de modo convertendi infideles*. Aquest opuscle esdevé a més la primera en data (darreries del 1291 o primers del 1292) i la més ampla i detallada de les peticions lul·lianes. L'expedició per terra i per mar hi pren un espai considerable i és minuciosament descrita. Però ni en aquest ni en cap més dels opuscles, la creuada no se'ns mostra com una empresa independent. L'essencial és sempre la conversió dels infidels, la predicació i la lliure discussió amb ells. Per això en l'exèrcit dels creuats hi haurà un nombre suficient de sacerdots i de religiosos especialitzats en les llengües orientals, per tal d'emprendre immediatament la predicació, començant pels presoners.¹⁹

Les operacions militars no tenen altra finalitat que la de permetre als religiosos missioners la lliure predicació de la paraula de Déu (cfr. *Blanquerna*, cap. 87, 4). Cercant una analogia a la posició de Ramon Llull sobre aquest punt, podríem mencionar l'exemple de sant Francesc de Sales: el bisbe de Ginebra, quan volia anar a predicar a les terres passades a la Reforma protestant demanava l'ajuda del Duc de Savoia i si en un moment donat va desitjar l'èxit de l'expedició

¹⁸ RUBIÓ, *loc. cit.*, p. 94 s.

¹⁹ *Liber de fine*, dist. II, pars 6.

de Carles-Emmanuel contra la Ginebra calvinista, va ésser també per a poder-se fer escoltar, en cap cas per a imposar als seus diocesans rebels el retorn forçat a l'Església.²⁰ Ara, Ramon Llull va més enllà també que el sant apòstol del segle XVI: el que el mallorquí reclama és una empresa mancomunada de la cristiandat, proclamada pel papa: la força internacional emprada per la protecció del dret de l'Església a exercir lliurement el seu ministeri d'ensenyament!

En segon lloc —i aquesta remarca és essencial—, la creuada s'integra dintre dels plans més vastos de reforma social, política, moral i religiosa del nostre gran utopista. L'expedició militar no és sinó una etapa en l'obra de conversió dels infidels. Però la incorporació dels infidels —de tots els infidels!— a l'Església no és sinó una altra etapa, indispensable, del retorn de tots els pobles i de totes les races de la terra a la unitat de la Ciutat de Déu, de la qual Llull és un infatigable campió. Un apostolat molt realista per la salvació de les ànimes— i un somni utòpic d'unitat político-religiosa del món són doncs els dos aspectes indissolublement lligats de la gran quimera generosa del Doctor il·luminat.

La tercera nota característica d'aquesta creuada «sui generis» és que Ramon Llull confia al papa i als cardenals la direcció al mateix temps de la missió i de l'expedició militar, mentres que l'execució directa i el comanament de l'exèrcit en la majoria de les proposicions lul·lianes es remeten al Gran Mestre d'una ordre militar unificada, que el papa i els cardenals estan encarregats de constituir.²¹ La ini-

²⁰ FRANCIS TROCHU, *S. François de Sales*, Lyon-Paris 1941, I, p. 396.

²¹ *Blanquerna*, 80, 7; *Desconort*, v. 670 ss.; *Tractatus de modo convertendi infideles*, ed. cit. p. 101; *Liber de acquisitione Terrae Sanctae*, dist. I, pars 4; *Liber de fine*, dist. II, pars 1 i 2. —Ramon Llull insisteix sovint sobre el projecte d'unificar les ordres militars, i anomena *bellator rex* el Gran Mestre de l'ordre futura i única, comandant de la creuada. El projecte, però, no és de la seva invenció, exceptuant el títol *bellator rex* que no apareix en cap més autor. El problema de la rivalitat de les ordres militars i la necessitat de la fusió preocupà el pontificat durant molts anys, de Gregori X (1274) a Climent V, que acabà per dissoldre els Templers en 1312. La idea de confiar la direcció de la creuada al cap d'una de les grans ordres militars figura en diversos projectes coetanis i fins fou aplicada en alguna expedició localitzada. Cfr. FRANZ HEIDELBERGER, *Kreuzzugsversuche um die Wende des 13. Jahrhunderts*, Berlin-Leipzig 1911, pp. 3 ss., 31 ss., 78 (*Abhandlungen z. mittleren u. neueren Geschichte*, 31); HÉLÈNE WIERUSZOWSKI, *Ramon Lull et l'idée de la Cité de Dieu. Quelques nouveaux écrits sur la croisade*, en *Estudis franciscans*, Barcelona 47 (1935), p. 92 s.

ciativa resta doncs entre les mans del papa i els prínceps cristians hauran d'obeir els seus decrets.

En tots aquests projectes, els cismàtics i els heretges hauran de sotmetre's els primers. La separació de Bizanci apareix a Ramon Llull com el primer obstacle a la propagació de la fe. Caldrà doncs que Roma s'asseguri de la lleialtat de Constantinoble i que el retorn dels grecs a l'Església romana s'obtingui, de grat o per força. L'acceptació de la primacia del papa per l'Església oriental serà el símbol de la unitat del món en la fe. L'acció militar contra Bizanci no és més que un simple acte de disciplina, de policia interna de la cristiandat, podríem dir, i en aquest cas no es pot tractar de conversió forçada, car els grecs són cristians — devia pensar Ramon Llull.²²

El rescat de la Terra Santa, de la «pàtria terrestre del Déu del Cel», ja no té per Ramon Llull el prestigi místic que oferia per sant Bernard,²³ quan era l'objectiu principal de les creuades. Tanmateix el nostre propagandista atorga un prestigi heroic al deslliurament del Sant Sepulcre de Jerusalem i el vol aprofitar com una esca per tal que les esglésies paguin el delme, per tal que els clergues renunciïn a certes prebendes i als seus costums luxuosos i per tal que els prínceps aportin la contribució que els fixarà el papa.²⁴ Per al teoritzador de la cavalleria cristiana que era Ramon Llull, les creuades constitueixen una bona ocasió per a afavorir les virtuts cavalleresques, que en el seu segle s'estaven esbravant, caigudes en la mundanitat i en els usatges cortisans, en l'afició als torneigs i als llibres de cavalleria. Finalment, seran un exutori per l'esperit combatiu i per les contínues lluites fratricides entre els prínceps cristians.

III. — EL GLAVI ESPIRITUAL I EL GLAVI CORPORAL

L'anàlisi que acabem de fer de les característiques de la creuada, tal com Ramon Llull la proposa, obre perspectives noves, complementàries de les que ens descobria l'anàlisi anterior de les concepcions missioneres del nostre apòstol. La idea de la creuada com un acte legítim del poder de l'Església i com una etapa prèvia en l'obra

²² *Doctrina pueril*, 72, 4-7; *Tractatus de modo convertendi infideles*, ed. cit. p. 100.

²³ S. BERNARDI *Epist.* 363, 1, en MIGNE, *Patr. lat.* t. 183, col. 565.

²⁴ *Petitio in Concilio generali ad acquirendam Terram Sanctam*, ed. WIERUSZOWSKI, loc. cit. p. 105 s.; *Tractatus de modo convertendi infideles*, ed. cit. p. 107; *Liber de fine*, dist. II, pars 1.

de la conversió, no és un simple recurs tàctic —com ho volia Altaner—. Les seves arrels són profundes en el pensament lul·lià i cal cercar-les en el que és la base de tota la seva doctrina social: la concepció que té Ramon Llull de les relacions de l'Església i de la societat política.

I aquesta concepció està tota ella dominada per un principi d'unitat, en virtut del qual la societat humana es confon amb la societat sobrenatural, que és l'Església, i l'ordre temporal resta absorbit dins de l'ordre espiritual. És pràcticament impossible de parlar d'una doctrina lul·liana de les relacions entre l'Església i l'Estat. Car en ell hi ha quelcom més que l'afirmació tradicional de la primacia de l'ordre espiritual: segons Ramon Llull, l'ordre temporal perd la seva autonomia, àdhuc en l'ordre metafísic, de la causalitat o de la finalitat. I en aquest punt, com en tants altres, Ramon Llull es manifesta un adepte fidel, no ja de sant Agustí com a filòsof, sinó del que s'ha anomenat l'agustinisme medieval.²⁵

En tota la filosofia lul·liana —i especialment en la seva filosofia social— la doctrina de la primera i segona intenció juga un gran paper, en la solució del problema de la finalitat en l'univers. La primera intenció és el pla diví per a l'ordenació de les criatures. I tota l'ètica lul·liana és una ètica de primera intenció, que té per objecte ajustar la conducta humana, tant individual com col·lectiva, a l'ordenació divina, que com a tal és immutable, absoluta i eterna. En conseqüència, la seva concepció de l'ordre social és netament finalista. I la funció de totes les autoritats jeràrquiques, que Ramon Llull anomena «persones generals» o «comunes» és, per primera intenció, la de fer regnar la justícia i les «bones costumes» entre els homes.²⁶ Viure virtuosament, segons la llei de Déu, i comportar-se justament, segons la llei de l'autoritat humana, és una sola i única cosa. El poder de les autoritats eclesiàstiques i el dels prínceps —dins de llurs competències respectives— tenen una mateixa finalitat: conduir les

²⁵ L'elaboració de les tesis fonamentals del pensament polític de filiació agustiniana ha estat exposada magistralment per MONS. H.-X. ARQUILLIÈRE en els seus llibres *L'augustinisme politique. Essai sur la formation des théories politiques du moyen âge*, Paris 1934 (*passim* i p. 149) i *Grégoire VII. Essai sur sa conception du pouvoir pontifical*, Paris 1934 (*passim*).

²⁶ *Arbre de Sciència*, De l'Arbre imperial, ed. de Mallorca, I, pp. 304 ss.; *Llibre d'intenció*, cap. 28, 29 i 30.

ànimes vers la salvació. El bé públic —el *bonum commune* dels escolàstics— es confon per a ell amb la pràctica de les virtuts cristianes.

I no és que Ramon Llull refusi l'efectivitat del poder polític. És massa realista per a això. Però no li reconeix més que una competència pràctica, la de mantenir la justícia i la pau. A diferència del pensament escolàstic, el de Ramon de Penyafort per exemple, que distingia al menys les esferes eclesiàstica i civil,²⁷ el pensament lul·lià no accepta una zona pròpia de l'Estat, en plena sobirania. El símbol que utilitza és el mateix de sant Bernard i de tots els teoritzadors del poder pontifical: el símbol dels dos glavis. *Ita quod sint ibi duo gladii, unus spiritualis et alius corporalis*, diu el *Tractatus de modo convertendi infideles*; i la imatge es retroba en la *Disputatio clerici et Raimundi phantastici* i en el *Liber de fine*. En el nostre cas, els dos glavis signifiquen el doble poder de l'Església i el doble deure que en deriva pel que fa a la conversió dels infidels: la força de les armes i el dret (amb el deure correlatiu) de predicar.

Per tant el poder dels prínceps està sotmès al poder espiritual i el governant no pot desembeinar l'espasa si no és per ordre de l'Església, *ad nutum Ecclesiae* segons la fórmula clàssica, bernardina. Aquesta doctrina de les relacions entre el poder espiritual i el temporal és implícita en totes les obres de Ramon Llull que reflecten la seva filosofia social. La única en la que es marca una distinció formal entre les jerarquies eclesiàstica i seglar és l'*Arbre de Sciència*. Però àdhuc ací l'objectiu final i comú dels dos arbres, apostòlic i imperial, és la pau entre els homes, a fi de què puguin *a Déu membrar, entendre e amar, honorar e servir*²⁸ — és a dir una pau que és a l'ensem la pau en la terra i la pau dins de l'ordre sobrenatural. I en el mateix tractat es precisa que el papa és l'autoritat més alta de la terra i participa en major grau a les dignitats divines: *Lo tronc apostolical és major e pus ple de granea, de bondat e de les altres virtuts, que nengun altre tronc; perquè en ell estan tots los altres troncs del seu poble ordonats e disposats a la fi per que són creats*.²⁹ I en el *Llibre de intenció* la funció del príncep es defineix per la finalitat, *que amb temor tinga justícia en el seu principat*, però amb referència al papa, *car enaxí com lo sant Pare apostoli és en lo món per intenció que amb caritat*

²⁷ S. RAMON DE PENYAFORT, *Summa Iuris*, I, 5, ed. cit. p. 25.

²⁸ *Arbre de Sciència*, De l'Arbre imperial, ed. cit. I, pp. 308 i 329.

²⁹ *Arbre de Sciència*, De l'Arbre apostolical, ed. cit. II, p. 8 s.

govern e mantenga sos sotmeses, enaxí, fill, príncep és per intenció que sia temut per los hòmens enemics de justícia (cap. 28, 1).

La traducció pràctica d'aquesta teoria és la doctrina de la superioritat del poder pontifical. El papa de Ramon Llull, cap de la societat espiritual única, amb la qual es ve a confondre la societat civil, pot exercir la plenitud de la potestat terrena. El poder pontifici és d'ordre espiritual, certament, però el papa exerceix damunt de l'ordre temporal una influència predominant, que ultrapassa de molt la que sens dubte pertany a l'Església, en virtut de la seva missió d'il·luminar les estructures socials i polítiques.

L'ample dibuix de l'«arbre imperial», juntament amb la marcada tendència platònica vers la unitat que informa tota la filosofia lul·liana, han pogut fer pensar que Llull volia veure realitzada la unitat cristiana en l'imperi. La idea de l'imperi hauria fascinat Ramon Llull, com fascinava Dant i tants altres grans esperits del seu temps. Davant la realitat històrica de la fi del segle XIII, i davant el fet de l'eliminació de l'imperi com la institució política que havia d'encarnar la cristiandat, s'ha dit que Ramon Llull sentia la nostàlgia de la idea imperial i que per a ell l'abundor dels regnes i la igualtat dels prínceps era un mal, que fomenta les guerres i s'oposa a la utilitat general. Així ho afirmen per exemple uns coneixedors tan sòlids i intel·ligents de l'obra lul·liana com són els senyors Carreras i Artau.³⁰

Em permeto tanmateix de dissentir en aquest punt dels meus mestres. De fet la idea imperial s'esborra en tota la construcció intel·lectual de Ramon Llull. Ni la institució ni el títol mateix de l'emperador figuren en les obres de divulgació — *Doctrina pueril*, *Llibre d'intenció*, etc. —. Arreu la multiplicitat i la igualtat dels prínceps es dóna com un fet indiscutible, — àdhuc en el text que cita Carreras en apoi de la pretesa doctrina imperialista lul·liana.

¿Cal doncs suposar, com el Sr. Valls i Taberner,³¹ que Llull atorga al papa la plenitud del poder perquè el considera en aquest aspecte com l'hereu de l'imperi defallent? Certament que no. No hi ha la més

³⁰ JOAQUIM I TOMÀS CARRERAS I ARTAU, *loc. cit.* p. 624 s.; cfr. TOMÀS CARRERAS I ARTAU, *Fonaments metafísics de la filosofia lul·liana*, en *Estudis franciscans*, Barcelona 47 (1953), p. 148 s.

³¹ FERRAN VALLS I TABERNER, *La Societat de les Nacions i les idees de comunitat internacional en els antics autors catalans*, en *La Paraula cristiana*, Barcelona 1925, p. 12.

mínima traça d'un «imperi pontifical» en Ramon Llull. Hi ha, això sí, una cristiandat plena, total, i en potència universal, que el papa governa per dret diví. Tampoc direm doncs que l'ordenament de la comunitat universal sigui confiat al papa perquè el pontificat era l'únic poder aglutinant, l'única realitat històrica universal que restava (còm afirma el Sr. Elías de Tejada).³² No; la superioritat del poder pontifical, en la doctrina de Ramon Llull, no es deu a cap raó contingent i històrica. Forma part essencialment de la seva concepció unitària del cos social. El papa Blanquerna s'ocupa per dret propi tant d'ordenar el que pertoca a la predicació de la fe, com de proclamar la creuada, de restablir la pau entre els reis cristians (o entre les comunes de Lombardia, Toscana i Venècia!), com de construir pels camins del món hospicis i ponts i esglèsies. I quan vol fins i tot destruir la diversitat dels llenguatges serà a fi de que totes les gens en general s'entenessen e s'amassen e que a servir Déu se convenguessen.³³

Tornant doncs finalment al nostre tema, veurem clarament que l'obra apostòlica de la conversió dels infidels forma part de la *publica utilitas*,³⁴ del bé comú que justifica tots els poders sobre la terra — i que s'identifica amb la salvació espiritual de tots els homes. Per això el cap suprem de tota la comunitat humana, o sigui el papa, té el deure precís de prendre totes les mesures per tal que en tot el món no sia més que un llenguatge, una creença, una fe, per consegüent un papa... Inclús l'utilització de la força contra els infidels. No per forçar-los al baptisme — car ací entrem en el terreny interior del lliure albir de l'ànima—, sinó per fer possible la predicació.

IV. — RAMON LLULL I EL SEU TEMPS. — CONCLUSIÓ

A totes les consideracions adduïdes, fruit de la crítica interna del pensament lul·lià, se'n pot afegir una altra, de caràcter històric. Podríem suposar que Ramon Llull, en proposar la creuada, cedí a la pressió del medi en que visqué, si les seves idees s'adiguessin amb les del seu temps. Però unes quantes indicacions ens bastaran per constatar que les concepcions del nostre gran utopista eren pràcticament oposades a les dels mateixos personatges que maldava per convèncer.

³² FRANCISCO ELÍAS DE TEJADA, *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval*, Barcelona 1950, p. 96 s.

³³ *Blanquerna*, 94, 2.

³⁴ Cfr. WIERUSZOWSKI, *loc. cit.* p. 96, n. 48, amb els textos citats.

És veritat que devers l'any 1300 tota l'Europa occidental constituïa encara una cristiandat de caràcter sacral i en tenia consciència. L'Església visible estava pràcticament reclosa en mitja Europa. I per això les lluites dels pobles europeus contra els musulmans de la Península ibèrica i de l'Orient presentaven l'aspecte de guerres de religió. Però de fet eren empreses nacionals, gràcies a les quals les nacionalitats naixents s'afirmaven. René Grousset fa observar justament que la setena creuada, malgrat el caràcter profundament religiós que li donà la santedat del rei sant Lluís, constitueix en realitat la primera expedició colonial del reialme de França.³⁵

El vell somni medieval de la unitat política del món, basada en la unitat religiosa, no s'havia extingit, ni molt menys. Però les dades de fet del problema eren llavors completament diferents de les que havien permès a Gregori VII, dos segles enrera, de bastir la teoria de la plenitud del poder papal. Ara, l'imperi havia perdut tota possibilitat política d'esdevenir la força aglutinant de l'Occident — i no la retrobarà sinó momentàniament, en l'apogeu renaixentista, sota Carles Quint. I el pontificat es trobava afeblit per la ràpida successió de catorze papes en els cinquanta anys que van de la mort de Gregori IX a Celestí V. El poder dels prínceps s'havia afermat definitivament, tant en front del pontificat, com de l'imperi. I Felip el Bell de França, a qui Ramon Llull s'adreça, era el més ambiciós dels sobirans i el més gelós de la seva autoritat.

Els defensors de la unitat político-religiosa són ara els gibel·lins doctrinaris, defensors de la teoria dels dos poders, com el Dant Alighieri, o bé els güelfs, que sostenen per raons purament polítiques la supremacia pontifical, com Egidio Romano i el propi papa Bonifaci VIII, preocupat sobretot pels seus conflictes amb Felip el Bell de França i amb Frederic de Sicília.

Considerar Ramon Llull com un güelf o com un gibel·lí és cosa que faria simplement somriure. La seva tesi sobre les relacions de l'Església amb el poder civil és l'antípoda de la monarquia mundial gibel·lina. I la seva doctrina de la potestat suprema del papa, espiritual i sotmesa a l'ordre de les coses humanes volgut per Déu, no és gens menys allunyada de les preocupacions de Bonifaci VIII i dels seus curials.

³⁵ RENÉ GROUSSET, *Histoire des Croisades*, Paris 1936, III, p. 428.

Els projectes de creuada es multiplicaven en temps de Ramon Llull. Però cap d'ells no esdevenia realitat — prova de que l'hora històrica de les creuades havia passat. De tots aquests projectes, cap no s'assembla als de Ramon Llull, per bé que tinguin punts de coincidència. La major part són parcials i episòdics; s'inspiren de circumstàncies especials o localitzades i no d'una visió tan vasta i generosa com la de Ramon Llull. Molts es fonamenten només en una de les notes secundàries que el nostre publicista afegeix per a justificar la creuada. Altres, com el del canceller de França Guillaume de Nogaret tenen una finalitat clarament política: donar al sobirà francès una posició hegemònica — i fins i tot millorar les finances del reialme! L'únic projecte comparable als de Ramon Llull, inspirat en els d'ell, i que com els seus s'inscriu amb temeritat quimèrica en un programa general de reforma eclesiàstica, política, social i intel·lectual, és el de Pierre Dubois. Però els punts de vista de l'anticlerical Dubois s'oposen punt per punt als de l'ultra-conservador Ramon Llull.³⁶

Tal com el Mallorquí la proposava, la creuada no solament era utòpica, sinó que contrariava els interessos de tots aquells que hi podien contribuir.

* * *

Per a arribar a una conclusió en el problema que ens hem plantejat, heus aquí el punt essencial: els plans missioners per la conquesta pacífica de les ànimes i els projectes militars van sempre estretament lligats en el pensament de Ramon Llull. Des del *Llibre de Contemplació*³⁷ ambdós aspectes s'exposen al mateix temps i s'afirmen complementaris.

La contradicció, tan fàcilment albiradora, subsisteix. I en realitat és molt més profunda del que sospitava Altaner. No és una contradicció entre dos moments successius del pensament, determinada per raons externes. És una contradicció intrínseca del cor i de l'esperit del nostre apòstol. El seu cor generós i obert donà al Doctor Il·luminat la intuïció exacta dels veritables mètodes per la propagació de la fe. Però el filòsof en ell no es va desèixer mai d'una teoria de la in-

³⁶ HEIDELBERGER, *loc. cit.* pp. 66-80. El tractat de PIERRE DUBOIS, *De recuperatione Terre Sancte*, veritable tractat de política general, ha estat editat per CH.-V. LANGLOIS en la *Collection de textes pour servir à l'étude et à l'enseignement de l'histoire*, fasc. 9, Paris 1891.

³⁷ *Llibre de contemplació*, 346, 21; 358, 29, on *preïcació i força d'armes* van junts.

serció de l'ordre temporal en l'ordre espiritual, que ja al seu temps era caduca.

La contradicció esclata més visiblement a causa de la vehemència del seu temperament. Ramon Llull és un ardent propagandista. Quan exposa el seu ideal missioner, ho fa atacant l'ús de les armes. Però tot seguit el venç la seva mateixa impaciència. Ell coneixia prou bé les dificultats que oposa l'Islam a la predicació cristiana. I puix que, segons les seves idees polítiques, el papa té dret a emprar la força per obrir a l'Església les terres d'Orient, per què no ho ha de fer, al menys per a obligar els infidels a escoltar la veritat?

I ací és on intervé tanmateix el factor psicològic. En una obra de la primera etapa de producció, el *Llibre d'intenció* (1282?), Llull precisava molt clarament la prioritat ètica de la conversió per damunt de la guerra: *Per la primera intenció, fill, és amable la conversió e lo convertiment dels infeels, e per la segona és amable guerra e batalla contra los infeels. E per açò, fill, los xrestians deurien pus fortment continuar e usar de la primera intenció en los infeels, que de la segona; e car no ho fan, és injuriada la primera intenció, e a la segona és feta major honor que no es convé* (cap. 20, par. 3). A penes deu anys més tard, en el *Tractatus de modo convertendi infideles*, mescla, sense cap diferència d'intenció, la predicació i la guerra. I més aviat —a jutjar per la composició de l'opuscle— dóna la preferència a la creuada. Val la pena de remarcar que el tractat s'adreça al papa Nicolau IV. I aquest és l'únic pontífex que es proposà seriosament d'organitzar una creuada, en els mateixos temps en que Ramon Llull li escrivia, pocs mesos després de la immensa emoció que provocà a tota Europa la caiguda de Sant Joan d'Acre (18 de maig del 1291).³⁸

A partir d'aquest moment, una evolució s'ha produït en l'ànim de Ramon Llull, una evolució íntima provocada per la seva mateixa fretura apostòlica. I la il·lusió de fer acceptar els seus projectes missioners al mateix temps que els plans de creuada ideal durarà fins més enllà del concili de Vienne (1311). No es tracta d'un canvi radical d'actitud, sinó d'una qüestió d'accent. Les tesis fonamentals romanen les mateixes, abans i després del 1291. Però la creuada esdevé, durant més de vint anys, el tema central de la seva dèria. L'altre tema, el de la predicació, és el que l'arrossegarà, sol, a terres d'Islam per tal d'afegir l'exemple a les paraules. Deturat un moment, a Gènova, pel

³⁸ HEIDELBERGER, *loc. cit.* p. 1 ss.

temor de la mort, es llençarà finalment cap al martiri, suprema aspiració del místic, del que vol morir en pèlag d'amor.

Té raó doncs el senyor Jordi Rubió en establir les tres etapes que distingeix en l'obra i en la vida del Mestre. Amb l'única correcció de data que la publicació del llibre adreçat a Nicolau IV ens obliga a introduir.

Resta en el fons de tot el que acabem de dir una paradoxa. Una més de la personalitat paradoxal de Ramon Llull. I és remarcable (altra paradoxa) que la part més nova, la part més revolucionària per al seu temps —la missió pacífica i amorosa— sigui també la més realista, i en tot cas profètica, de les aspiracions lul·lianes. Mentres que la idea de creuada, tan corrent fins a llavors, era ja pràcticament morta, i políticament impossible, quan Ramon Llull en feia l'objecte de les seves insistents demandes.

RAMON SUGRANYES DE FRANCH

Professor de la Universitat
de Fribourg (Suïssa)